

УДК 378.091.4.22

ТЕТЯНА ТИЩЕНКО

(Полтава)

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ А. МАСЛОУ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ

Визначено шляхи використання ідей А. Маслоу про самоактуалізовану особистість у підготовці вчителя. Запропоновано обґрунтовану модель особистісно-професійних потреб майбутнього педагога.

***Ключові слова:** професійне становлення, самоактуалізована особистість, креативність педагога, піраміда особистісно-професійних потреб майбутнього педагога.*

Процес професійного становлення педагога передбачає формування професійно-особистісних його якостей, адже за словами В. О. Сухомлинського, – «виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити і відчувати її індивідуальний світ» [5, с. 451].

Тому найголовнішим напрямом реформування сучасної освіти є гуманізація усіх освітніх процесів, спрямованих на підвищення рівня професійної культури: «Особистісна культура вчителя є провідною ознакою хорошого вчителя і засвідчує його високий рівень освіченості, вихованості, розуміння прав своїх учнів і своїх обов'язків, основними з яких є право вибору та обов'язок бути Учителем» [3, с. 5].

Усвідомлення своєї особистісної самоцінності, – зазначає Л. С. Нечепоренко, – є проблемою надзвичайно тонкою і складною: «Вона є соціальною, морально-психологічною, але перш за все, педагогічною, навчально-виховною. Шлях до щастя самореалізації, розуміння особистісного сенсу життя саме з цього й починається» [3, с. 47].

У працях І. Д. Беха, А. М. Бойко, І. А. Зязюна, Л. С. Нечепоренко, Т. М. Сагач зазначається, що сучасні педагогічні дослідження насичуються соціальними, психотерапевтичними, народознавчими елементами. Широке використання даних різних сфер діяльності людини розширює рамки педагогічних досліджень.

Метою даної статті є визначення можливостей використання ідей А. Г. Маслоу у процесі формування особистості фахівця.

Наукові заслуги А. Г. Маслоу були визнані у всьому світі: він був почесним доктором західноєвропейських і американських університетів, одним із засновників Асоціації гуманістичної психології (1962 р.), президентом Американської психологічної асоціації (1967 р.). За результатами опитувань, проведених провідними американськими науково-психологічними журналами («Journal of Counseling Psychology» і «American Psychologist»), А. Г. Маслоу отримав рейтинг одного з найупливовіших психологів в американській історії.

Головною метою своєї психолого-педагогічної діяльності А. Г. Маслоу бачив демократизацію школи і гуманізацію навчання і виховання. Лідер гуманістичної психології наполягав на урахуванні інтересів, психіки, індивідуальних особливостей школярів, на дбайливому відношенні до особи дитини, яка стає учасником педагогічного процесу. Визнається значущість виховання, заснованого на співпраці вчителя і учнів, тому особливе значення надається формуванню нового розуміння педагогічної культури вчителя. Вчителеві необхідно не лише знати методи і прийоми педагогічної дії і взаємодії, але й уміти їх застосовувати з розумінням сенсу, цінності, внутрішнього вмісту, зв'язку з досвідом учня.

Маслоу вважає за доцільне замінити поняття психічного здоров'я більш універсальним, з його погляду, поняттям «людяності», оскільки воно може бути представлене як явище, що піддається кількісному аналізу. Поняття «людяності» Маслоу розглядає в дихотомії з поняттям «недолюдність», що заміняє поняття «невроз», у якому основний акцент робиться на аспекті втрати недостатньої активізації своїх здібностей та можливостей.

З метою відпрацювання робочого поняттєвого апарату ми опитали студентів 3-х курсів двох факультетів ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Тільки шоста частина опитаних пов'язала слово «людяність» із гуманізмом і любов'ю до людей, як це робить Маслоу. Більшість опитаних асоціюють слово «людяність» із доброзичливістю, щирістю, допомогою людям («емпатія», «здатність до співпереживання», «допомога в складну хвилину», «уміння вислухати», «підтримка в біді», «уміння зберігати таємниці», «здатність віддавати серце»). Позитивним у відповідях є діяльнісний аспект – розуміння поняття «людяність», але тривожить відсутність вищого рівня узагальнення. Проведений аналіз відповідей студентів підтверджує необхідність ретельного вивчення ідей А. Маслоу щодо самоактуалізованої особистості з метою піднесення рівня роботи майбутніх вихователів над собою.

Маслоу створив ієрархічну модель базових потреб особистості: фізіологічні, потреба в безпеці, потреба у контактах, у коханні, потреба у визначенні, самооцінці. «Самоактуалізація визначається Маслоу як бажання людини максимально розвинути свої здібності, стати тим, ким вона може стати. Особистість, що досягає цього рівня, повністю використовує свої таланти, здібності й потенціал. У процесі самоактуалізації особистість стає саме такою, якою вона може бути, і досягає вершини свого потенціалу. Якщо людина потрапляє в ситуацію вибору між нижчими і вищими потребами, вона надає перевагу нижчим. Принципово важливим є те, що хоча нижчі потреби є визначальними для виживання та психічного здоров'я та благополуччя, досягається тільки на основі задоволення вищих потреб» [1, с. 244].

Придивимося до образу психічно здорової самодостатньої особистості, який було створено у працях А. Маслоу.

Великий психолог стверджує, що неможливість задовольнити базові психологічні потреби призведе до хвороб і різного роду розладів – неврозів та психозів. Хоча людей, у яких поведінка детермінована вищими потребами, за умов незадоволення нижчих, до числа психічно здорових теж не можна віднести. Такі люди можуть відчувати депривацію на метамотиваційному рівні. Метамотивація стосується поведінки, викликані потреби і цінностями росту. Це сфера вищих цінностей і потреб людини, сфера Буття. Маслоу виділяє 14 таких цінностей, які незалежні від бажань людини: істина, добро, краса, цілісність (як підвид виділяє єдність протилежностей), життєвість (розглядає як процес, певний рух), унікальність, досконалість (підвид – необхідність), завершеність, справедливість (підвид – порядок), простота, багатство, легкість, гра, самодостатність. Вони конкретні і реалістичні, не тільки властиві, але й притаманні людині, заслуговують того, щоб заради них жити і померти. Незадоволення вищих метапотреб, втрата людиною основних ціннісних орієнтирів призводить до розладів, які Маслоу називає загальною і приватною метапатологією [6, с. 2].

Здорові люди можуть відчувати провину (або сором, тривогу, сум) з таких причин:

- 1) недоліки, які можна виправити (наприклад, лінощі, пусте гаяння часу, втрата самоконтролю, спричинення страждань іншій людині);
- 2) пережитки психічного нездоров'я (упередженість, ревності, заздрощі);
- 3) досить сильні звички, не пов'язані з особливостями характеру;
- 4) недоліки культури або групи, з якими ці люди себе ідентифікують.

Розглянемо характеристики самоактуалізованих особистостей через призму педагогічної професії.

Цінною є думка А. Маслоу про простоту, безпосередність та природність поведінки. Особливо це є слухним у спілкуванні педагога з дітьми, які одразу бачать нещирість, хибну ефективність. Професія вихователя потребує артистизму, але він повинен бути обумовлений обставинами і метою педагога.

Самоактуалізовані особистості, як правило, займаються тим, що працюють над виділенням проблем широкого масштабу, а не своїх власних. Вони переконані у необхідності виконання певної місії, великої мети.

«Усі самоактуалізовані люди, поза сумнівом, могли б бути на самоті без усяких незручностей для себе і без відчуття дискомфорту. Більше того, практично всі вони однозначно люблять усамітнення, у всякому разі, більше, ніж звичайні люди» [2, с. 196]. Незалежність, потреба в самоті, автономія особистості в А. Маслоу виглядає як свобода людини в діях, можливість зростати внутрішньо, розвиватись унаслідок ретельного аналізу як своїх дій, так і дій усіх оточуючих, різних ситуацій та вчинків. Ми розуміємо наявність такої свободи як існування творчої лабораторії педагога.

Здатність до переживань є професійною рисою педагога: концентрація уваги, інтенсивні чуттєві переживання, насолода музикою, мистецтвом – такі переживання А. Маслоу називає піковими. Він стверджує, що вони належать до сфери науки, поезії, філософії, релігії. «На мою думку, це одна із найважливіших характерологічних особливостей, яка впливає на соціальне життя» [2, с. 200].

Усіх самоактуалізованих людей А. Маслоу називає прихильниками демократії, доводячи це так: вони мають щирі бажання принести користь усьому людству; мають ознаки демократичного складу розуму; готові навчатися у кожного та стурбовані престижем і соціальним статусом, скромні; у них є прагнення урівняти, всіх людей за характером, здібностями, талантами, а не за славою і владою. «Самоактуалізовані люди мають набагато менше сумнівів при необхідності висловити свій гнів, ніж звичайні люди» [2, с. 201].

Суспільний характер педагогічної професії цілком співвідноситься з ідеєю суспільного інтересу А. Маслоу. Ставлення оточуючих до людей педагогічних професій зобов'язує педагогів до співпереживання, доброзичливої допомоги, уболівання за

долі людей. Це зумовлює їх включеність до суспільного життя, до політичних подій у суспільстві. «Самоактуалізовані люди ідентифікують себе з усіма людьми взагалі, а не з окремою групою» [1, с. 389]. Показником успішності діяльності педагога є щирість, справедливість, демократичність. Це зумовлює необхідність постійно аналізувати ситуації, які виникають у шкільному житті, у стосунках із учасниками педагогічного процесу [4, с. 103].

За твердженням Маслоу, всіх самоактуалізованих людей об'єднує почуття гумору. Але не просто того гумору, який притаманний клоунам.

Справжній гумор він називає філософським, оскільки це є більше жартуванням над собою, над людською дурістю, над вадами людства в цілому. Крім того, це «скоріше посмішка, а не регіт; підсміювання, а не голосний сміх» [2, с. 203]. Праця над виробленням філософського почуття гумору є обов'язковою для самодостатньої особи. Зауважимо, що Маслоу підкреслює саме філософський характер почуття гумору, тобто його глибинність і змістовність.

Досліджуючи самоактуалізованих людей, А. Маслоу прийшов до розкриття терміну «креативність самоактуалізованих людей». Процес вивчення даного поняття був тривалим. Наприклад, він мав переконання, що «креативними могли бути вчені-теоретики, художники, винахідники, письменники. І більше ніхто». «У моєму розумінні креативність – прерогатива певних професій. Від молодого спортсмена я дізнався, що вдала підніжка також може бути естетичною і є свого роду продуктом творчості, як, наприклад, сонет. Так я навчився вживати слово «креативний» стосовно людей, занять, процесів і відносин» [2, с. 222]. «Як наслідок, я вважаю за необхідне розмежувати «креативність таланту» і «креативність самоактуалізації», причому остання розповсюджена набагато більше. Виявляється вона у своєрідному почутті гумору, схильності що-небудь робити творчо, наприклад, викладати, і т. п.» [2, с. 223].

Самоактуалізованій особистості для того, щоб проявити креативність, необов'язково писати книги, музику чи займатися живописом. Вона може прикрашати житло, зустрічати друзів, частувати їх, проявляти себе максимально творчо. Маслоу висловився так: у смачно приготованому супі завжди більше творчості, ніж у безталанній поезії [1, с. 390].

Професійна педагогічна креативність є, на нашу думку, інтерактивною. Адже будь-яка ситуація (а більшість із них є незапланованими) вимагає максимальної мобілізації інтелекту, знань, доброти, творчості. Процес викладання є симбіозом відчуттів, творчості, пізнання, задоволення. Таким чином, креативність для педагогічної професії має непереврене значення і є невід'ємною її характеристикою.

Це дає можливість великому психологу поєднати поняття «самоактуалізована особистість» та «істинна людяність».

Отже, ідеї великого гуманіста є істинними, як є істинними вічні цінності суспільного життя заради вільної творчості та самовдосконалення. Професійне становлення педагога потребує впровадження розглянутих ідей у такому вигляді: бути цілісною здоровою особистістю; мати адекватне уявлення про дітей, професію і всі її реальні переваги та труднощі; працювати над розширенням свого кругозору та підвищенням професійного рівня; виробляти професійний оптимізм; виробляти власну позицію в житті і в професії та вміти її відстоювати.

Розглянувши ідеї А. Маслоу про самоактуалізовану особистість, проаналізувавши умови формування особистісно-професійних якостей студентів, ми виявили можливість сконструювати своєрідну модель потреб майбутнього педагога, адже «оволодіння акмеологічною парадигмою є показником його професіоналізму» [3, с. 167].

Акмеологічність процесу підготовки майбутнього вчителя полягає, на нашу думку, у прагненні досягти успіху, обрати власний шлях досягнення мети, власні засоби роботи над собою. При цьому слід обов'язково вміти рефлексувати у дійсності, оцінювати стан готовності до подальших дій. Тобто молодій людині потрібні певні орієнтири, які б спрямовували і стимулювали рух за обраним шляхом. Тому нами запропоновано *модель піраміди особистісно-професійних потреб майбутнього педагога* (рис. 1).

Рис. 1. Піраміда особистісно-професійних потреб молодого педагога

Першу сходинку піраміди створюють потреби умов діяльності студента. Певну частину цих умов створює сам студент: побутові умови, робоче місце, режим життя. Інші умови залежать від адміністрації вишу та викладацького складу. Сюди належать: інноваційні засоби навчання, обладнані аудиторії, читальні зали, навчальні кабінети, пристосовані бази проходження всіх видів практикумів; наявність кваліфікованих викладачів та умов для здійснення пошукової діяльності.

Другу сходинку піраміди займають потреби студента у керуванні його діяльністю та наставництві. Тьюторство приходить в наше життя і все міцніше закріплюється у ньому. Студент потребує допомоги і «опікунства» не у всіх видах діяльності. Першкурсники потребують уваги, консультування з різних питань, підказки по орієнтуванню у новій місцевості, іншому образі життя тощо. Саме тьютор має функції не тільки підтримки, консультування, корекції, але й моніторингу особистісного зростання, партнерства, супроводу, коучінгу, іміджмейкерства тощо.

Третю сходинку займають потреби студентів у професійному спілкуванні. Спілкування на семінарських, лабораторно-практичних заняттях дозволяє студентам обмінятися набутими відомостями із навчальних дисциплін, зорієнтуватись у даній науці, осмислити основні ідеї. Необхідність у професійному спілкуванні студентів задовольняється під час їх участі у наукових конференціях, студентських форумах, захистах наукових робіт, підготовки до участі в наукових конкурсах, олімпіадах тощо. Прикладом такого спілкування є проведення кафедру загальної педагогіки та андрагогіки традиційних студентських наукових конференцій: «Національна окремішність українського народу в контексті Болонського процесу» (2006 р.), «Студентське й учнівське самоврядування: досвід, проблеми та перспективи розвитку» (2007 р.), «Духовно-моральна парадигма творчості Григорія Ващенка» (2008 р.), «Людина як суб'єкт школи майбутнього» (2009 р.), «Інтернаціоналізація засобів формування особистості вчителя у контексті Болонських реформ» (2010 р.), «Андрагогіка в системі педагогічних наук: методологія, теорія, практика» (2011 р.). Матеріали цих конференцій друкуються у кафедральному часописові, що вимагає від студентів та їх наукових керівників неабиякого напруження інтелектуальних зусиль. Останнім часом студентські наукові конференції стали міжнародними. Учасниками конференцій були студенти із Польщі, Білорусі, Азербайджану, Грузії, Туніса, Конго, Лаосу. Це вказує на логічність існування **четвертої сходинки** піраміди, яку займають потреби у самовдосконаленні представника педагогічної професії. Цілком очевидно, що «вирішувати всі питання життя необхідно позитивно шляхом самовиховання, самовдосконалення, саморегуляції і про-

дуктивного співробітництва, взаєморозуміння з соціальним оточенням і довкіллям взагалі» [3, с. 54].

Педагогічна професія передбачає постійне самовдосконалення: особистісне, професійне, фахове, наукове тощо. Починати цей процес потрібно у студентські роки, адже він вимагає ґрунтовної підготовки, андрагогічних навичок. Сучасний випускник педагогічного вишу має андрагогічні знання, адже він буде працювати в системі неперервної освіти впродовж життя. Це потребує психотерапевтичних знань. Тому і зараз є актуальними слова В. О. Сухомлинського: «Я твердо переконаний, що після закінчення педагогічного вузу вчорашній студент стає справжнім майстром педагогічної праці лише за тієї умови, коли все своє педагогічне життя він вивчає психологію, заглиблює свої психологічні знання» [5, с. 544].

У подальшому доцільно вивчити зміст та особливості формування кожного виду студентських потреб. Слід також розробити шляхи переходу від одного до іншого виду потреб, дослідити фактори їх виникнення та удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Копець Л. В.* Психологія особистості: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / *Л. В. Копець*. – 2-е вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 2008. – 458 с.
2. *Маслоу А.* Мотивация и личность / *Абрахам Маслоу*. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
3. *Нечепоренко Л. С.* Педагогічна майстерність. Монографія / *Л. С. Нечепоренко*. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.
4. *Севастьянов Д. А.* Иерархическая система потребностей А. Маслоу и современная образовательная парадигма / *Д. А. Севастьянов, Н. П. Шевченко* // Социология образования. – 2010. – № 9. – С. 96-105.
5. *Сухомлинський В. О.* Сто порад учителю / *В. О. Сухомлинський* // *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419-657.
6. *Хлівна О. М.* Здорова особистість в світлі гуманістичної моделі А. Маслоу та акмеологічного підходу / *О. М. Хлівна, Т. В. Федотова* // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 9. – С. 1-4.

ТАТЬЯНА ТИЩЕНКО

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИДЕЙ А. МАСЛОУ В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ

Определены пути использования идей А. Маслоу о самоактуализированной личности в подготовке учителя. Предложено обоснованную модель личностно-профессиональных потребностей будущего педагога.

Ключевые слова: профессиональное становление, самоактуализированная личность, креативность педагога, пирамида личностно-профессиональных потребностей будущего педагога.

TETYANA TYSHCHENKO

USING OF A. MASLOW IDEAS IN TEACHER TRAINING

Ways of using of A. Maslow ideas about self-actualised personality in teacher training are considered. A reasonable model of personal and professional needs of future teachers is presented.

Keywords: professional development, self-actualised personality, teacher creativity, pyramid of personal and professional needs of future teacher.

Одержано 18.04.2012, рекомендовано до друку 5.05.2012.